

УДК 82.161.2-1.09

УКРАЇНЬСЬКА ЛЮБОВНА ЛІРИКА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Чуй А.В.

Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки

На матеріалі найновіших монографічних досліджень любовної лірики початку ХХ ст. з'ясовано рівень її наукового осмислення в сучасному літературознавстві, зокрема: простежено напрями вивчення любовної поезії; висвітлено критичну рецепцію любовної лірики знакових поетів даного періоду; з'ясовано смислове значення любовної лірики; виявлено недостатньо вивчені аспекти любовної поезії початку ХХ ст. як цілісного художньо-естетичного явища.

Ключові слова: любовна лірика, інтимна лірика, модернізм, дискурс, літературознавство.

Постановка проблеми. На сьогодні маємо чимало різнобічних досліджень, пов'язаних із темою любові, адже її феномен є об'єктом дослідження філософії, психології, соціології та інших наук. Натомість літературознавчих досліджень любовної лірики не так багато.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Побіжні огляди поезії кінця ХІХ – початку ХХ століть представлені статтями тогочасних літературознавців: Миколи Євшана, П. Филиповича, М. Зерова, С. Єфремова, О. Білецького та ін. З кінця 20-х років ХХ століття паралельно зі зміцненням радянської влади посилюється ідеологічний тиск на літературу. Діяльність письменників та літературознавців, які мали свій яскраво індивідуальний голос, потрапляла під заборону, а отже практично випала з поля зору дослідників. Тому подальші дослідження модерної літератури (в тому числі ліричної) маємо аж із кінця 80-х років ХХ століття (першою стала оглядова стаття М. Бондаря «Поезія початку ХХ ст.», 1987 [1]). Об'ємні праці з'явилися вже в незалежній Україні. Серед них якісно вирізняються монографії Т. Гундорової [3], С. Павличко [5], В. Погребенника [6], Л. Голомб [2], О. Камінчук [4], що стали першими ґрунтовними спробами всебічного осмислення поезії порубіжжя.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Спеціального дослідження, яке б цілісно представило любовну лірику початку ХХ ст. як оригінальне художньо-естетичне явище, досі немає.

Мета статті – на матеріалі сучасних монографічних досліджень узагальнити напрацювання українського літературознавства в царині дослідження любовної лірики початку ХХ ст. Для цього потрібно вирішити такі завдання:

- 1) простежити напрями вивчення любовної поезії початку ХХ ст.;
- 2) з'ясувати смислове значення любовної лірики в дослідженнях літературознавців;
- 3) виявити недостатньо досліджені аспекти модерної любовної лірики.

Виклад основного матеріалу. У пострадянському літературознавстві проблема української поезії межі ХІХ–ХХ ст. все більше привертає увагу науковців. У кінці 90-х рр. ХХ ст. написано ряд ґрунтовних праць, в яких зроблено спробу цілісно представити літературний процес цього періоду. Так, С. Павличко у монографії «Дискурс модернізму в українській літературі» (1997) [5]

на прикладі творчості Г. Хоткевича, М. Яцкова, представників «Молодої Музи» та «Української хати», інших найпомітніших постатей 20-х рр. ХХ ст. і пізнішого часу розглядає конфлікт між модернізмом та народництвом переважно із філософсько-естетичних та ідеологічних позицій, обмеживши розгляд любовної тематики окремими цікавими спостереженнями. Дослідниця також розглядає дискусію М. Вороного та І. Франка. В поетичному діалозі М. Вороний відстоював право існування поезії, сферою якої є «любов (в широкому значенні), краса і шукання правди (світла, знання, початка чи «бога»)» – символістської поезії [5, с. 102]. При цьому авторка зауважує, що, незважаючи на гучні декларації, питання про те, як власне писати про красу і про любов, зависало в невизначеності [5, с. 107]. С. Павличко критично оцінює спроби любовної поезії в М. Вороного та О. Олеса, підкреслюючи, що їх гедонізм обмежувався лиш закликами, не зображаючи власне поетичне переживання цього почуття [5, с. 110]. Дослідниця помічає ряд фольклорних кліше, нарочиту декларативність, імперативний тон та «метрику «Лиса Микити» [5, с. 113] і в любовній поезії «молодомузівців», що загалом «не дістала адекватного слова» і стала лиш виявом «імпотенції самої любовної теми» [5, с. 114]. Підсумком досліджень С. Павличко стало твердження, що модернізм української поезії початку ХХ ст. виявився хіба в риториці («риторичному теоретизуванні на естетичні теми»), а не в поезиці (поетичному стилі), а про модерну любовну поезію цього періоду говорити взагалі не доводиться, оскільки усі її спроби зазнали «мовної поразки» [5, с. 114–115]. Аналізуючи здобутки феміністичної критики 70–80 рр. ХХ ст., С. Павличко пише про подвійні стандарти любовної поезії початку ХХ ст. – ідеалізацію жінки, за якою ховається зневага до неї [5, с. 158].

У 1997 р. свою концепцію українського модернізму межі ХІХ–ХХ ст. запропонувала Т. Гундорова (монографія «ПроЯвлення Слова. Дискурс раннього українського модернізму») [3]. Деконструюючи поняття модернізму, дослідниця пише про існування «інших», «менших» – регіональних, національних, гендерних і т. ін. модернізмів, відмінних від усталеного у ХХ ст. загальноєвропейського модерністського канону [3, с. 28–29]. Т. Гундорова зазначає, що завдяки праці С. Павличко в Україні постав власний модерністський канон, зауважуючи при цьому, що її концепція

побудована на зовсім інакших, ніж у С. Павличко, принципах, бо має об'єктом не низку імен, які можна вписати в канон, а способи переходу між старим і новим художнім мисленням (тобто саму модерністську свідомість) [3, с. 17]. Тим не менше, в монографії Т. Гундорової знаходимо спостереження, що стосуються любовної лірики окремих авторів кінця XIX – початку XX ст. Так, дослідниця прискіпливо розглядає «Зів'яле листя» І. Франка, переосмислюючи «ліричну драму» на різних рівнях (філософському, етичному, психологічному, стильовому, образному та ін.) [3, с. 337–376]. Т. Гундорова розкриває філософське, християнське (морально-етичне), містичне та еротичне (на рівні символів) трактування почуття любові у творі І. Франка, доводячи, що навіть у цьому аспекті митець був послідовно модерним і вже цим творив нову модель літератури. Потрапляє в поле зору дослідниці й любовна лірика А. Кримського (збірка «Пальмове гілля»). Т. Гундорова вказує на естетизм, екзотизм та еротизм в опоетизуванні «любовної муки» А. Кримським та говорить про амбівалентність такого почуття: «це «нечестиве» фізичне кохання і водночас кохання ідеальне «платонічне», що їх – усупереч назвам циклів – важко розділити» [3, с. 238]. Не оминула Т. Гундорова й модерністичних спроб «молодомузівців», зосередивши увагу на «порожньому» любовному дискурсі В. Пачовського, цінність поезії якого, за словами дослідниці, полягала хіба у десакралізації романтичного поетичного вислову, за яким більше не стояв пафос ідеалізації образу коханої жінки [3, с. 250].

Засвоєння українською літературою модерної європейської культури, на думку Т. Гундорової, призвело до «поширення моди» на символізм (творчість М. Яцкова), риторизму («важка поезія» О. Луцького) і продукування високих зразків індивідуальної творчості («вірші в альбом» М. Вороного, любовні поезії В. Пачовського та романтична риторика Г. Чупринки) [3, с. 433]. Від нової модерної літератури «віяло суб'єктивізмом, хитанням між обов'язком і зрадою, життям і смертю, любов'ю й експериментом, еротикою та молитвою» [3, с. 431].

Проблему художньої еволюції української поезії межі XIX–XX ст. розглядає В. Погребенник у праці «Фольклоризм української поезії (остання третина XIX – перші десятиліття XX століття)» (2002) [6]. В посібнику досліджуються особливості ідейно-естетичної та емоційної трансформації українського фольклору в поезії понад сотні авторів XIX–XX ст. Намагаючись досягнути такої широкої поетичний матеріал, автор не оминає й любовної теми, віднаходячи у творах фольклорні символічні образи, аналізуючи фольклорну поетику (засоби пісенної мелодійності). В. Погребенник розкриває вплив жіночого любовного мелосу (зокрема, його символіки та ритмомелодики) на любовно-романтичну поезію Я. Щоголіва, відмічаючи, що чимало його віршів про кохання стали народними піснями [6, с. 15]. Також дослідник аналізує східні любовні мотиви в А. Кримського (цикли «Нечестиве кохання» та «Кохання по-людському» збірки «Пальмове гілля») [6, с. 88–91] та інтимно-пейзажні мотиви поезій В. Масляка, Я. Жарка, Дніпрової Чайки,

Уляни Кравченко, Б. Грінченка та Марії Загірньої (Грінченко) [6, с. 35–39], пише про майстерність пейзажно-особистісної лірики Х. Алчевської [6, с. 71–72] та про відтворення трагедій кохання у стилі Шевченкових балад М. Чернявським [6, с. 82–83]. Літературознавець обмовляється про «романсовість» і модерністичні тенденції в любовних піснях С. Воробкевича [6, с. 16] та показує філософсько-психологічне осмислення почуття кохання у творчості О. Маковея [6, с. 81], підкреслює виняткову щирість та глибокий ліризм поезій О. Козловського про нещасливе кохання [6, с. 94] та незрівнянну музичність інтимно-пейзажної лірики О. Олеся [6, с. 95]. В. Погребенник також демонструє, як оригінально засвоюється та стилізується народна лірика кохання в авторській любовній поезії передсимволістів О. Олеся, М. Вороного та символіста С. Черкасенка, як любовна тема може набувати пристрасного громадського звучання (поезія М. Вороного, О. Олеся) [6, с. 95–105]. Окремий підрозділ дослідник відводить «Молодій Музі», де розглядає в тому числі й цикли про кохання, стисло характеризуючи образи ліричних героїв, показуючи вплив народнопісенної поетики на способи вираження почуттів закоханих та еволюцію любовних мотивів (на прикладі творчості П. Карманського, Б. Лепкого, В. Пачовського) [6, с. 110–113]. У праці В. Погребенника розкрито низку художньо-образних та стильових нюансів любовної поезії кінця XIX – початку XX ст., проте ці спостереження мають оглядовий характер.

Грунтовно досліджувала українську літературу порубіжжя Л. Голомб (збірник статей «Із спостережень над українською поезією XIX–XX ст.», 2005) [2]. Книгу складають праці, присвячені мало вивченим проблемам української поезії межі XIX–XX століть. Основна увага авторки зосереджена на питаннях специфіки раннього українського модернізму у творчості П. Грабовського, І. Франка, Б. Грінченка, М. Старицького, О. Олеся, Лесі Українки, М. Вороного, А. Кримського, Г. Чупринки, поетів «Молодої музи» (П. Карманського, Б. Лепкого, В. Пачовського) та інших представників тогочасного літературного процесу. Авторка передмови В. Барчан зазначає, що «підкреслюючи суто індивідуальне, притаманне лише конкретній творчій особистості, дослідниця разом із тим виділяє і універсальне те спільне, що єднає їх і як представників однієї доби, і як творців національної культури» [2, с. 8]. На думку В. Барчан, цією працею літературознавець переконливо спростувала думки окремих дослідників про «неповнокровність» і «нежиттєздатність» українського модернізму. В розділі «Українська поезія другої половини XIX – початку XX ст.: обрії художніх шукань» знаходимо чимало спостережень стосовно творчості поетів, чий талант розкрився вже на початку XX століття. Так, у статті, присвяченій постаті О. Олеся, Л. Голомб актуалізує висловлену І. Франком думку про кохання і природу як головні мотиви поезії автора [2, с. 51], а також заувагу А. Шамрая про «нечувану до того ніжність та інтимність» лірики О. Олеся [2, с. 55]. Високий рівень символізації явищ природи, гру запахів і кольорів, музикальність слова помічає дослідниця в інтимній ліриці М. Воро-

ного і називає автора «співцем інтимного світу душі» [2, с. 160]. Особливу увагу Л. Голомб приділяє збірці А. Кримського «Пальмове гілля» (1901, 1908, 1920), визнаючи її непересічним і важливим художнім явищем, яке стоїть біля витоків національного модернізму [2, с. 173]. Л. Голомб зосереджує увагу на представленні у збірці східних і західних поетичних традицій, а також на проблемі авторської індивідуальності (співвідношенні вигаданого і автобіографічного), проте не зупиняється докладно на поетиці мови кохання. Знаходимо в монографії й окремі спостереження про філософську (з любовними нотками) лірику Г. Чупринки. Як стверджує Л. Голомб, через усю лірику поета проходить мотив єдності і боротьби творчості й кохання, що постають в алегоричних образах «двох фей – Музи і привабливої земної дівчини» [2, с. 207]. Дослідниця доводить, що через взаємодію цих сил ліричний герой Г. Чупринки пройшов усі екзистенційні сходинки до усвідомлення справжнього сенсу людського існування [2, с. 214].

Монографія О. Камінчук «Художній дискурс української поезії кінця XIX – початку XX ст.» (2009) [4] стала першим у вітчизняному літературознавстві дослідженням української поезії порубіжжя як окремого цілісного естетичного явища. За структурно-семантичним принципом дослідниця вирізняє і послідовно розкриває світоглядно-естетичну специфіку головних типів художнього мислення епохи: просвітницького романтизму, неокласицизму, неоромантизму, символізму і декадансу. Характеристика цих напрямів розвитку поезії відбувається паралельно із аналізом поетичної творчості найпомітніших представників тогочасного літературного процесу: Лесі Українки, І. Франка, О. Олесь, М. Вороного, П. Карманського, В. Пачовського, Г. Чупринки, Б. Лепкого, С. Чарнецького, М. Філянського та ін. У книзі показано тематичне багатство, своєрідність образної системи та ритмомелодійні особливості художніх текстів. Не оминає авторка й особливостей художнього осмислення феномену любові, хоча не зосереджує увагу на власне любовній ліриці і не акцентує на відмінностях між лірикою любовною та інтимною, тому, наприклад, мотив страждання закоханих від розлуки відносить до лірики інтимної [4, с. 54].

Просвітницький романтизм, на думку О. Камінчук, актуалізує розуміння любові як категорії християнської етики – на основі принципів співчуття і милосердя, але більш особистого інтимно-ліричного почуття, почасти поєданого із почуттям патріотичним (поезія М. Старицького, П. Грабовського, Б. Грінченка), а також презентує елегантну інтимно-психологічну його (почуття) інтерпретацію («запізнілий романтик» Я. Щоголів, І. Манжура), яка, на нашу думку, є найближчою до власне любовної лірики. Дослідниця також додає, що у поезії Б. Грінченка традиційні для поетичного дискурсу значення доповнюються інтерпретацією любові як емоційної оцінки ідеалу [4, с. 59].

Неокласичне філософське бачення любові як протидії силам зла, за твердженням О. Камінчук, вирізняє поезію І. Франка [4, с. 110]. Його збірка

«Зів'яле листя» (1896) стала першим зразком нової (вільної від фольклорних кліше) любовної поезії [4, с. 318]. Патріотичні нотки та реценція куртуазної літератури європейського Середньовіччя притаманні для інтимної лірики В. Самійленка [4, с. 110]. Багатоаспектне осмислення поняття любові характерне для поезії неоромантизму (акцентуція на духовній цінності інтимного почуття, бачення кохання як душевної спорідненості, спроба відтворення найменших порухів душі закоханої людини, її психологічного стану засобами емоційного паралелізму). Якісно вирізняється тут любовна лірика О. Олесь – надзвичайно лірична і мелодійна, тонко психологізована, яка поєднує в собі християнське (гуманістичне), аксіологічне, пантеїстичне та глибоко індивідуальне (інтимне) розуміння любові [4, с. 195]. Гуманістичне осмислення любові, за спостереженнями О. Камінчук, характерне для творчості Лесі Українки та Уляни Кравченко, а любов до жінки, невіддільна від любові до Батьківщини (поєднання в одному творі мотивів любовної та громадянської лірики), притаманна для поезії М. Чернявського та О. Олесь. Таку ж тенденцію ми помічаємо у творчості М. Вороного.

Символістське бачення любові, на думку О. Камінчук, характеризується сакралізацією образу жінки, наповненістю інтимної лірики біблійними образами і культовою атрибутикою, ідеалізацією та естетизацією кохання (любовна поезія М. Вороного і П. Карманського). Особливістю поезії В. Пачовського дослідниця вважає естетизацію фізичного потягу та еротичної чуттєвості [4, с. 278]. Проте в огляді творчості автора вона пише про розробку В. Пачовським інтимно-психологічної теми, а не про його любовну чи еротичну поезію [4, с. 241].

Прикметною рисою поезії декадансу О. Камінчук вважає елегантну інтерпретацію любові (лірика Б. Лепкого, М. Філянського та С. Чарнецького). Любовну лірику останнього, на її думку, вирізняє провідна художня функція цвинтарних мотивів і похоронної атрибутики у висловленні ідеї скінченності буття і духовної цінності минулого [4, с. 335]. Загалом же декадансова елегантна інтерпретація любові актуалізується в інтимному та патріотичному аспектах.

Висновки і пропозиції. Отже, бачимо, що попри численні різновекторні спроби теоретичного осмислення любовної лірики початку XX ст. (система образів, ідіостиль, гендерні студії, соціокультурний аспект), на сьогодні не маємо ґрунтового дослідження, яке б претендувало на цілісне представлення любовної поезії початку XX ст. як оригінального художньо-естетичного явища. Любовна лірика цього періоду й досі не стала об'єктом спеціальних глибоких досліджень, а розглядалася лише в контексті інших літературознавчих проблем. При цьому, поняття любовної лірики найчастіше асимілювалося із лірикою інтимною, подекуди – еротичною. Недостатньо вивченими залишаються такі аспекти любовної лірики початку XX ст., як система мотивів та образів і поетика мови кохання. Тому нагальною є потреба комплексного опрацювання виявлених прогалин.

Список літератури:

1. Бондар М. П. Поезія початку ХХ ст. / М. П. Бондар // Історія української літератури: У 2 т. – Т. 1: Дожовтнева література / Редкол.: І. О. Дзевєрін (голова) [та ін.]. – К.: Наук. думка, 1987. – 632 с.
2. Голомб Л. Из спостережень над українською поезією ХІХ–ХХ століть: Збірник статей / Л. Голомб. – Ужгород: Гражда, 2005. – 380 с.
3. Гундорова Т. Проявлення Слова. Дискурс раннього українського модернізму / Т. Гундорова / Український науковий ін-т Гарвардського ун-ту, Інститут Критики. Серія «Критичні студії». – Вид. 2-ге, перероб. та допов. – К.: Критика, 2009. – 447 с.
4. Камінчук О. Художній дискурс української поезії кінця ХІХ – початку ХХ ст. / О. Камінчук. – К.: Пед. преса, 2009. – 352 с.
5. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: Монографія / С. Павличко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1999. – 447 с.
6. Погребенник В. Ф. Фольклоризм української поезії (остання третина ХІХ – перші десятиліття ХХ століття): Посібник / Володимир Погребенник. – К.: Юніверс, 2002. – 158 с.

Чуй А.В.

Восточноєвропейский национальный университет
имени Леси Украинки

УКРАИНСКАЯ ЛЮБОВНАЯ ЛИРИКА НАЧАЛА ХХ ВЕКА: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Аннотация

На материале новейших монографических литературоведческих исследований проанализирована степень изученности украинской любовной поэзии начала ХХ века. В частности: прослежены направления изучения любовной поэзии; отражено критическую рецепцию любовной лирики ключевых поэтов данного периода; выяснено смысловое значение любовной лирики; выявлены недостаточно изученные аспекты любовной поэзии начала ХХ века.

Ключевые слова: любовная лирика, интимная лирика, модернизм, дискурс, литературоведение и критика.

Chuy A.V.

Lesya Ukrainka Eastern European National University

UKRAINIAN LOVE LYRIC OF THE BEGINNING OF THE XX-th CENTURY: STATUS AND PROSPECTS OF RESEARCH

Summary

The article finds out the level of scientific exploration of Ukrainian love poetry of the beginning of the XX-th century in works of modern literary critics. In particular: the ways of studying of love poetry are learned; the critical reception of love poetry of the most prominent poets is reflected; semantic value of love lyric is found out; insufficiently studied aspects of love poetry of the beginning of the XX-th century are revealed.

Keywords: love lyric, intimate lyric, modernism, discourse, literary critics.